

ONOMASTYKON DLA KAŻDEGO — O MODUŁOWEJ STRUKTURZE ARTYKUŁÓW HASŁOWYCH W SERWISIE DOLNOSERBSKE MJENJA | NIEDERSORBISCHE NAMEN*

Słowa tematyczne: język dolnołużycki, internetowe bazy danych, nazwiska, nazwy miejscowe, leksykografia

1. WPROWADZENIE

Po wielu latach intensywnych badań obserwujemy duży postęp w pracach nad cyfrową dokumentacją języka serbołużyckiego, a dokładniej nad korpusami języka dolnołużyckiego, których poziom zaawansowania obecnie nie ma sobie równych (Bartels, 2020)¹. Badania odsłoniły liczne nazwy własne, które należą do serbołużyckiego dziedzictwa językowego w takim samym stopniu, jak słownictwo apelatywne. Zostały one wprowadzone do korpusu jako hasła słownikowe, początkowo z podaniem informacji o ich odmianie, szczególnie istotnej w praktycznym użyciu języka². Wkrótce jednak pojawiła się potrzeba objaśniania etymologii nazw (nie tylko łużyckich) ze względu na duże zainteresowanie opinii publicznej pochodzeniem zwłaszcza nazw miejscowości i nazwisk³.

* Artykuł powstał w ramach projektów finansowanych przez Ministerstwo Nauki, Badań Naukowych i Kultury Kraju Związkowego Brandenburgii: „Darstellung und Verbreitung von Wissen über sorbische Eigennamen als Maßnahme zur Stärkung regionaler Identität (Konzeptionsphase)” (sierpień–grudzień 2020 r.) i „Die sorbische Namenlandschaft verstehen — Erklärungen zur Herkunft und Bedeutung niedersorbischer Namen als Maßnahme zur Stärkung regionaler Identität (Pilotphase)” (styczeń–grudzień 2021 r.).

¹ Por.: <https://dolnoserbski.de/> (dostęp: 10.11.2022).

² <https://dolnoserbski.de/mjenja> (dostęp: 10.11.2022), por. Szczepańska, 2022.

³ Bardzo dziękuję pani dr Barbarze Jachym i pani Agacie Teperek za przetłumaczenie tego artykułu na język polski.

W kontekście Dolnych i Górnych Łużyc właśnie te dwie wspomniane klasy nazw własnych zostały już wcześniej uwzględnione w licznych słownikach⁴, a ich twórcy często deklarują, że leksykony te są przystępne i zrozumiałe nie tylko dla specjalistów, ale także „dla szerokiego grona czytelników”⁵. W tej sytuacji wątpliwość może budzić zasadność tworzenia kolejnego opracowania. Nawet jeśli wnosiliby ono — jako dostępna online baza danych — nową jakość technologiczną, to pod względem treści i tak stanowiłoby jedynie cyfrowy odpowiednik istniejących już tradycyjnych słowników onomastycznych, powtarzający zawarte w nich hasła. Cyfrowe formaty publikacji oferują jednak także nowe możliwości objaśnień etymologicznych, dzięki którym uzyskują „nową jakość”.

2. PROBLEM

Jeśli objaśnienia nazw miałyby zainteresować szersze grono odbiorców, a nie tylko specjalistów z zakresu onomastyki, to musimy wziąć pod uwagę fakt, że czytelnicy dysponują jedynie podstawową wiedzą lingwistyczną i to w ograniczonym zakresie. Nie będą raczej znali mechanizmów nazwotwórczych, a związane z tym procesem ogólne prawidłowości nie pozostają bez znaczenia przy analizie poszczególnych nazw własnych; chodzi tu np. o dużą lub niską produktywność sufixów słowotwórczych. Formanty te modyfikują w specyficzny sposób znaczenie leksemu podstawowego, które jednak nie zawsze może być bezspornie określone. Niektóre podstawy leksykalne częściej niż inne służą do tworzenia nazw, a ponadto łączą się w pewne grupy tematyczne lub pola semantyczne, które dostarczają ciekawych spostrzeżeń na temat percepcji świata przez użytkowników danego języka.

Zbiór leksemów stanowiących podstawy nazw nie jest więc tylko sumą pojedynczych przypadków, lecz tworzy sieć, której elementy są ze sobą powiązane różnorodnymi relacjami. Co za tym idzie, objaśnienie odnoszące się wyłącznie do jednej nazwy własnej byłoby niepełne.

Dlatego należałoby również zająć się relacjami danej nazwy własnej z innymi nazwami. Jest to konieczne szczególnie wówczas, gdy mamy do czynienia z odbiorcami, którzy nie dysponują podstawową wiedzą onomastyczną i dla których te zależności mogą być niezrozumiałe.

Uwzględnienie powyższych aspektów nie jest możliwe w opracowaniach tradycyjnych (drukowanych), ponieważ podlegają one pewnym ograniczeniom. Po pierwsze, w publikacjach mających trafić do czytelników spoza kręgu naukowego

⁴ O nazwach miejscowych por.: Eichler (1975, 1985–2009); Körner (1993); Fischer (2005); Wauer (2005); Wenzel (2006); o nazwach osobowych: Wenzel (1987–1994, 2004, 2015, 1999/2020).

⁵ W oryginale: „für einen breiten Leserkreis“ (Wenzel, 2006, s. 7).

objaśnienia nazw powinny być formułowane zwięźle i prosto. Po drugie, sama objętość artykułu hasłowego w słowniku tradycyjnym jest ograniczona do kilku linijek. Hasło nie może zatem obejmować wszystkich możliwych objaśnień, poczynając od metodologicznego „elementarza”. W ten sposób powstałby nieskończenie długi opis zawierający zbyt wiele informacji, niekoniecznie ciekawych czy zrozumiałych dla odbiorcy.

Pewne podstawowe reguły tworzenia i funkcjonowania nazw własnych można by wprawdzie zawrzeć we wprowadzeniu, ale to z kolei wymagałoby zastosowania w hasłach licznych odsyłaczy, co mogłoby utrudnić czytanie tekstu z uwagi na konieczność częstego sprawdzania odniesień. Natomiast jeśli ze względów stylistycznych autor słownika w celu uniknięcia powtórzeń będzie stosował wyrażenia synonimiczne, to istnieje ryzyko, że nieznający tematu czytelnicy nie zorientują się, iż za urozmaiceńmi stylistycznymi kryje się identyczny przekaz. Tak więc zwięźle i proste formułowanie haseł słownikowych podyktowane jest przede wszystkim troską o czytelnika i chęcią ułatwienia mu odbioru tekstu.

W większości słowników onomastycznych omówienie danej nazwy ogranicza się na ogół do podania i objaśnienia leksemu bazowego, przez co można odnieść wrażenie, że formanty w toponimach są po prostu mechanicznie do nich dołączane, a zawartość znaczeniowa całej nazwy jest równoznaczna ze znaczeniem samej podstawy leksykalnej. W rzeczywistości formanty w toponimach mogą modyfikować semantykę podstawy nazwotwórczej, zmieniając ją np. w zdrobnienie lub zgrubienie. Informację o tych zjawiskach znajdziemy zwykle jedynie w uwagach wstępnych do słowników onomastycznych⁶. W artykułach słownikowych najchętniej pisze się o patronimikach i tzw. nazwach mieszkańców. Natomiast już wzmianki dotyczące np. funkcji posesywnej sufiksów pozostają dla czytelnika spoza kręgu naukowego mało czytelne.

Przykładowo słowniki onomastyczne podają jedynie, że nazwa miejscowości *Popojce/Papitz* została utworzona od starołużyckiego wyrazu **pop* ‘Geistlicher’, ‘Priester’, ‘Pfaffe’ (duchowny, ksiądz, klecha), będącego zapożyczeniem z dolnoniemieckiego *pape* (Körner, 1993, s. 201–202; Eichler, 1985–2009, t. 3, s. 52; Wenzel, 2006, s. 89). Niekiedy pojawia się też adnotacja, że chodzi o „majątek duchownego” (Eichler, 1975, s. 85), podawane są również inne możliwe motywacje (Wenzel, 2006, s. 89). Czytelnicy nie są natomiast informowani o językowych i kulturowo-historycznych motywacjach nazwy (tzn. dlaczego właśnie ten leksem stał się podstawą nazwy miejscowości), a także o funkcji, jaką pełni w niej sufiks *-ojce* (< **-ovici*).

⁶ Np.: Eichler i Walther (2001, t. 3, s. 135–137); Wenzel (2006, s. 19–22; 2008, s. 17–23); w tomach dolnosaksońskiego i westfalskiego słownika nazw miejscowości, por. np. Casemir i Ohański (2007, s. 225–240), bardzo szczegółowo Casemir (2003, s. 371–494). Cele i zakres stosownych słowników nie będą tu dokładniej omawiane.

Powyższe uwagi w żadnym razie nie mają na celu dyskredytowania słowników onomastycznych ani ich autorów czy autorek. Trzeba pamiętać, że ograniczenia fizyczne (limit stron), a czasem także ściśle wyznaczone ramy czasowe projektu wykluczają jakiegokolwiek ryzykowne eksperymenty. Poza tym słowniki stanowiące w pierwszej kolejności naukowe medium komunikacji podlegają pewnej konwencji. Z wymogiem powszechnej przystępności w zasadzie nie daje się tego połączyć. Poszczególne grupy użytkowników wymagają bowiem zróżnicowanych sposobów zwracania się do odbiorcy.

3. ROZWIĄZANIE

3.1. Koncepcja

W przeciwieństwie do słowników w postaci tradycyjnej cyfrowe formy prezentacji nie podlegają prawie żadnym ograniczeniom, więc to, że wraz z dodaniem bardziej szczegółowych objaśnień będą obszerniejsze, nie stanowi problemu. Dzięki temu można opracować pełne etymologie poszczególnych nazw, nie ograniczając się jedynie do objaśnienia fundującego je leksemu, jak to często miało miejsce dotychczas (Bichlmeier, 2019, s. 118).

W tym celu dla każdego zjawiska językowego i strukturalnego występującego w więcej niż jednej nazwie tworzy się oddzielne moduły tekstowe, które można połączyć przy omawianiu poszczególnych onimów. W ten sposób powstają obszernie artykuły hasłowe z precyzyjnymi i zrozumiałymi objaśnieniami, którym przyświeca zasada od ogółu do szczegółu.

Przykładowo w objaśnieniu nazwy osady *Popojce/Papitz* należy dodać, że stanowiący jej podstawę wyraz *Pfaffe* w średniowieczu nie miał jeszcze dzisiejszego pejoratywnego wydźwięku ('klecha') i odnosił się po prostu do księdza lub proboszcza. Następnie należy uzasadnić motywację stojącą za nadaniem takiej nazwy danej osadzie, a mianowicie, że nazwa patronimiczna, wywodząca się od słowa *Pfaffe*, odnosi się zapewne do tzw. *Dotaldorf* — wsi, którą w całości oddawano lub użyczano parafii (należy przy tym unikać podawania samego terminu).

W podobny sposób kontekstualizowane są nazwiska. W przypadku antroponimu *Pólak* lub *Pollack*, który można powiązać z etnonimem ('pochodzący z Polski') lub z określeniem oznaczającym 'mieszkańca pola', opis etymologiczny uzupełniono o informacje dotyczące:

- wieloznaczności nazwisk i możliwości ich różnego objaśniania;
- wyjaśnienia pojęcia 'mieszkaniec pola';
- różnicy znaczeniowej między słowiańskim *Pólak* itp. a niemieckim pejoratywnym określeniem *Polacke* ('Polaczek').

Przez powiązanie różnych modułów tekstowych z poszczególnymi nazwami tworzy się sieć relacji, co pokazuje, że nazwy są tworzone w ramach jednego systemu.

Ten sieciowy charakter daje się też odwzorować w strukturze bazy danych. Argumentacja może przebiegać również w odwrotnym kierunku (od szczegółu do ogółu) — można odnaleźć podobne onimy, powstałe na przykład przez dodanie tego samego sufiksu lub mające zbliżone odniesienie semantyczne. Kiedy baza danych będzie kompletna, powstanie obszerny obraz lużyckiego krajobrazu nazewniczego.

Zastosowanie takiego modelu wymaga dwóch rodzajów modułów:

- modułu nazwy (M-Modul⁷), obejmującego stwierdzenia, które odnoszą się do danej nazwy własnej. Dzięki nim można połączyć ją z innymi bazami danych i źródłami informacji o danej miejscowości lub jej nazwie;
- modułu strukturalnego (S-Modul), objaśniającego określone formanty, grupy semantyczne lub inne zjawiska, istotne dla wielu nazw.

Od strony technicznej moduły nazwy są dodawane jako „entities”, a moduły strukturalne jako „components”⁸. W celu objaśnienia danego onimu, odpowiednie moduły strukturalne (components) są dołączane do modułu nazwy, który obejmuje też elementy tekstowe odnoszące się do indywidualnych kwestii związanych z konkretną nazwą. Sposób jej objaśnienia wynika z szyku tekstu zawartego w poszczególnych modułach. Dla dwóch wspomnianych wcześniej przykładów pełny opis nazwy wygląda następująco:

Popojce/Papitz⁹

[Teaser:] Ze staroserbskiego *pop — ‘duchowny’.

[S-Modul <Zeit-Bildung-Mittelalter-sorbisch>:] To městne mě jo nastało w srjejžowěku.

[M-Modul <Ortsname Popojce / Papitz>, Teil 1:] We tom mjenju štycy stare słowo *pop⁷ farań, duchowny’. Wóno jo zapšawym grichiske, jo pak do serbskeje rěcy pšišło pšez nimsku rěc — wusokonimski *Pfaffe*, a dolnonimski *Pape*. Wobej formje klincytej žinsa negatiwnje, a gaž se fararjeju groni na nimski *Pfaffe*, ga jo to pšisamem gódło. Ale w srjejžowěku jo to hyšći było neutralne pomjenjenje. To mě jo stwórzone z cesteju staroserbskeju patronymiskeju kóncowku *-ovici.

[S-Modul <Suffix-Patronym>:] Take mě njejo se zaprědka póšěgowalo na sedlišćo, ale na jogo wobydlarje, kótarež su se pomjenili za wósobu, kótarež su na někaki part pšišušali. Ten samy element namakajo se na jadnem boce we znatych rusojskich tak pomjenjonych „nanojskich

⁷ Na użytek wewnętrzny stosuje się ich dolnołużyckie odpowiedniki „mjenjowy modul”, stąd „M-Modul”.

⁸ Autorem tych założeń jest Marcin Szczepański.

⁹ <https://www.dolnoserski.de/mjenja/pokaz/0752023#etymologija> (dostęp: 10.11.2022).

mjenjach” kaž *Jurij Aleksejewič Gagarin*. Z nim jo wugronjone, až Juri jo syn Alekseja. Na drugem boce w serbskej rěcy powěda se hyšći žinsa tak: pširownaj *Nowakojc* (*żowka*) atd. W staroserbskem casu, kaž žinsa teke, jo ten element wóznamjenil teke cłonki familije abo druge pšislušniki.

[M-Modul <Ortsname Popojce / Papitz>, Teil 2:] To městne mě se pósěgujo na ‘luže duchownego’. Fararje w srejšowěku njejsu dostawali myto, ale wótedanki wěstych luži we wósaze abo zwenka njeje. A młogi raz su faraŋni darili celu wjas — nic jano ako wósadu, ale ako jeje wobsednošć, z mjenjej abo wěcej wšyknymi wótedankami. A za wšym zdašim su Popojce byli taka wobsedna fararjowa wjas.

[Literatur:] Körner, 1993, s. 201 i n. (nr 465); Eichler, 1985–2009, 3, s. 52; Wenzel, 2006, s. 89

Pólak¹⁰

[Teaser:] Z dolnoserbskego pólak ‘na pólu bydlecý’ abo Pólak ‘luž z Pólskeje’.

[S-Modul <Allgemeines-Distinktivität>:] Za pomjenjenje luži plaši zapšawym to same kaž za wšykne mjenja: Pšecej žo wó wósebnošći, kótarež su charakteristiske za tu jadnu samu paršonu.

[S-Modul <Allgemeines-Mehrdeutigkeit>:] Pši młogich mjenjach eksistěruju wšake móžnošći, aby je rozkladli. Kótara warianta jo wěrjepódbnejša, jo cesto dosć šěžko wuznaš. Móžno jo, až konkretna historija familije móžo bys pomocna pši rozsuženju.

[M-Modul <Personenname Pólak>, Teil 1:] Na jadnem boce jo móžno, až to mě jo se stwóriło ze słowa *pólo*. Ako ‘na pólu bydlecý’ jo wóno měniło luži, kenž su bydliłi zwenka jsy. To su byli na pš. kolonisty abo bury, kenž su natwarili dwór srječj pólow.

[S-Modul <Semantik-Wohnstättenname-allg>:] Markantne jo było, gaž luže su bydliłi na wósebných městnošćach.

[M-Modul <Personenname Pólak>, Teil 2:] Na drugem boce móžo to bys pomjenjenje za póchadom luža z Pólskeje.

[S-Modul <Semantik-Herkunftsnamen-ethnisch>:] Luže, kenž su pšisěgnuli z drugih krajow, su cesto wordowali pomjenjone za rodneju zemju, dokulaž to jo było jich wósebne znamje. To njejo jano za srječjowěk typiske.

[S-Modul <Allgemeines-Andersslawisch>:] Jo móžno, až to mě póchada z drugeje slowjańskeje rěcy a stakim su pšidrogowarje jo do Łużyce pšinjasli. To se móžo wuznaš z konkretneje historije familijow, kótarež take mjenja maju.

[M-Modul <Personenname Pólak>, Teil 3:] W nimskej rěcy jo *Pollacke* ranjece a pónižece gódló, ale w slowjańskich rěcach jo *Polak* neutralne pomjenjenje mimo negatiwnego pšizuka.

[Literatur:] Wenzel, 1999/2020, s. 202; Wenzel, 2015, p. 52f.; Wenzel, 2004, p. 332; Wenzel 1987–1994, 2, 2, p. 65; Wenzel 1987–1994, 3, 23, 79; Muka 1928/2008, 3: 86.

¹⁰ <https://www.dolnoserbski.de/mjenja/pokaz/0606516#etymologija> (dostěp: 10.11.2022).

Moduły połączone są w taki sposób, by wywołać u odbiorcy wrażenie czytania spójnego, ciągłego tekstu, który w rzeczywistości składa się z różnych predefiniowanych elementów. Szczególne wyzwanie stanowi zatem takie formułowanie początku i końca bloków tekstowych, żeby zapewnić płynne przejścia między nimi. Może się zdarzyć, że stale powtarzające się zwroty, zawarte w skomponowanych w taki sposób artykułach hasłowych, mogą nieco przeszkadzać czytelnikowi, przede wszystkim w aspekcie stylistycznym. Jeśli jednak weźmie się pod uwagę korzyści płynące z tego dla struktury i przejrzystości, jest to zapewne wybór mniejszego zła.

Decydującą zaletą takiej struktury modułowej jest jej elastyczność. Przy dodaniu kolejnych nazw można korzystać z istniejących już modułów, a następnie uzupełniać je o nowe informacje. Można także wstawić dodatkowe moduły strukturalne i powiązać je z już istniejącymi.

3.2. Realizacja

Przedstawioną powyżej modułową zasadę tworzenia haseł słownikowych wykorzystano do tej pory do objaśnienia ponad 150 onimów — 128 nazw miejscowych i 27 nazwisk. Pierwszy zbiór nazw — obejmujący jedynie bardzo niewielką część łużyckiego onomastykonu i stanowiący na razie wyłącznie prototyp — został udostępniony na stronie projektu 16 czerwca 2021 roku.

Objaśnienia nazw są dostępne w dwóch wersjach językowych — dolnołużyckiej i niemieckiej, a dwujęzyczność stanowi jedno z głównych założeń całego projektu. Nie ma tu jednak mowy o dosłownym tłumaczeniu tekstów, dla niemiecko- i łużyckojęzycznych odbiorców istotne są bowiem częściowo odmienne treści. Przykładowo w wersji łużyckiej nie ma potrzeby podawania znaczeń dolnołużyckich etymonów, konieczne jest natomiast stosowanie czy wręcz wypracowanie adekwatnej terminologii onomastycznej. Dotychczas bowiem łużyckie nazewnictwo było omawiane przeważnie w języku niemieckim, w związku z tym łużycka terminologia nie miała szans w pełni się ukształtować i wykorzystywana była tylko w niewielkim stopniu (nierzadko w tłumaczeniu).

Przygotowanie modułów jest zadaniem bardzo wymagającym. Należy bowiem nie tylko szukać właściwych sformułowań, które będą precyzyjne i jednocześnie zrozumiałe, lecz również starać się ujednoczyć terminologię bez jej nadmierne komplikowania. Do tego dochodzi jeszcze dbałość o to, by wersja niemiecka i dolnołużycka były ze sobą kompatybilne. Niezbędne są także płynne przejścia między poszczególnymi modułami¹¹, które w wielokrotnych kombinacjach muszą dać w efekcie czytelną i logiczną całość.

¹¹ Chodzi tu o to, że koniec jednego modułu powinien pasować logicznie do początku kolejnego.

W praktyce dwujęzyczność projektu nie polega na przekładzie gotowej niemieckiej wersji na język dolnołużycki. Teksty lużyckie i niemieckie powstają przeważnie równolegle i w wersji lużyckiej pojawiają się możliwości dokładniejszego sformułowania niemieckiego ekwiwalentu¹².

Samo strukturyzowanie tekstów również jest wyzwaniem. Pomijając sprawy oczywiste, jak to, że na przykład każdy sufix toponimiczny wymaga oddzielnego modułu strukturalnego, często także nie jest jasne, na jak drobne segmenty należy podzielić taki moduł (np. jak szczegółowo podzielić grupy semantyczne?). Czy konieczne jest utworzenie osobnego modułu dotyczącego tylko dwóch lub trzech nazw, czy wystarczy tylko powtórzyć odpowiednie fragmenty tekstu w odpowiednich modułach nazw?

Ponieważ objaśnienia nazw miały zostać dodane do istniejącej już strony „Dolnoserbske mjenja/Niedersorbische Namen” (<https://dolnoserbski.de/mjenja>), od strony technicznej sposób realizacji tego przedsięwzięcia był z góry określony. Odpowiadali za to moi koledzy: Joanna Szczepańska i Marcin Szczepański, od lat zaangażowani w tworzenie dolnołużyckiej bazy danych i zasobów korpusowych w tym serwisie¹³. Wszystkie moduły — opracowane najpierw w zwykłym edytorze tekstu — zostały później przekonwertowane do formatu XML (Extensible Markup Language). Jest to format dokumentu tekstowego opatrzonego znacznikami (tzw. tagami), które strukturyzują tekst. Przykładowo <title> wskazuje na to, że w tym miejscu zaczyna się tytuł, podczas gdy </title> oznacza jego koniec. Może to początkowo wyglądać niezwykle „technicznie”, jak choćby w poniższym przykładzie:

```
<entity id="polak">
  <ndb>0606516</ndb>
  <title>Namenerklärung PN Pólak</title>
  <teaser lang="deu">Aus niedersorbisch pólak ‘Feldbewohner’ abo Pólak
  ‘Pole’.</teaser>
  <teaser lang="dsb">Z dolnoserbskego pólak ‘na pólu bydlecý’ abo Pólak
  ‘luž z Pólskeje’.</teaser>
  <include component-id="pn-allg-distinktiv" />
  <include component-id="pn-allg-mehrdeutg" />
  <p lang="deu">Dieser Name kann einerseits aus <i>pólo</i> ‘Feld’
  gebildet worden sein und bezeichnet als ‘Feldbewohner’ Leute, die
  außerhalb der geschlossenen Ortschaften wohnten. Dies kann sich z. B.
  auf Kolonistensiedlungen oder Ausbauernhöfe auf der Feldflur beziehen.
  </p>
```

¹² Chciałbym tutaj podziękować mojemu koledze Grzegorzowi Wiczorkowi za osobiste zaangażowanie w badania nad nazwami własnymi, za jego kompetencję, za cierpliwe i pouczające korekty językowe, a także liczne sugestie dotyczące treści.

¹³ Dziękuję im obojemu nie tylko za efektywną pracę, lecz także za przyjacielską pomoc w sformułowaniu tego akapitu. Wszystkie osoby zaangażowane w tworzenie portalu są wymienione w zakładce Informacje/Informationen w menu (<https://dolnoserbski.de/mjenja/informacije#wobzelanje>).


```

<p lang="dsb"> Na jadnem boce jo móžno, až to mě jo se stwóriło ze
słowa <i>pólo</i>. Ako ‘na pólu bydlece’ jo wóno mēniło luži, kenž
su bydliłi zwenka jsy. To su byli na ps. kolonisty abo bury, kenž su
natwarili dwór srzejž pólow. </p>
<include component-id="pn-semant-wohnstaette-allg" />
<p lang="deu">Andererseits kann ein Herkunftsname für einen aus Polen
Stammenden vorliegen.</p>
<p lang="dsb">Na drugem boce móžo to bys pomjenjenje za póchadom luža
z Pólskeje.</p>
<include component-id="pn-semant-herkunft-ethn" />
<include component-id="pn-allg-andersslavisch" />
<p lang="deu"> Während im Deutschen <i>Polacke</i> sehr abwertend
und beleidigend ist, ist in den slavischen Sprachen <i>Polak</i> die
reguläre Bezeichnung ohne negativen Beigeschmack. </p>
<p lang="dsb"> W nimskej rěcy jo <i>Pollacke</i> ranjece a pónižece
góđło, ale w słowjańskich rěcach jo <i>Polak</i> neutralne pomjenjenje
mimo negatiwnego pšizuka. </p>
<references>
<reference>Wenzel 1999/2020, 202</reference>
<reference>Wenzel 2015, 52f.</reference>
<reference>Wenzel 2004, 332</reference>
<reference>Wenzel St. 2, 2, 65</reference>
<reference>Wenzel St. 3, 23 und 79 (K 18)</reference>
<reference>Muka 1928/2008, 3, 86.</reference>
</references>
</entity>

```

W odpowiednio przystosowanym edytorze tekst wyświetla się jednak przejrzysto i łatwo daje się edytować. Taki dokument XML stanowi podstawę do zautomatyzowanej budowy bazy danych, a w konsekwencji — jej prezentacji w internecie, bo znaczniki sformułowane w sposób ustandaryzowany są odczytywane automatycznie.

3.3. Ograniczenia

Opisana w tym artykule zasada tworzenia modułarnych leksykonów onomastycznych służy przedstawieniu wyników badań odbiorcom spoza naukowego kręgu, wymaga więc uproszczeń w zakresie prezentacji. Zamiast szczegółowego przedstawienia kolejnych etapów rozwoju języka (prasłowiański — starołużycki — dolnołużycki), w przypadku nazw miejscowych za kontekst językowy ich powstania służy dla uproszczenia język starołużycki, a w odniesieniu do nazwisk — język dolnołużycki. Pominięto również warianty fonetyczne w formach rekonstruowanych¹⁴.

¹⁴ Por. dodatkowo wyjaśnienia w zakładce Zawježenje (Wstęp) na <https://dolnoserbski.de/mjenja/etymologija> (dostęp: 09.07.2021).

Omawiany leksykon o strukturze modułowej w swojej obecnej formie nie może stanowić podstawowego repozytorium wiedzy dla badań z zakresu onomastyki¹⁵. Nawet tzw. tryb ekspercki, w którym można by prezentować bardziej szczegółowe informacje, nie stanowiłby bazy danych spełniającej standardy naukowe. Chcąc im sprostać, konieczne byłoby ciągle uzupełnianie haseł o poświadczenia źródłowe, całą istniejącą literaturę fachową na temat danej nazwy, dokładne informacje językoznawcze itp., a wówczas projekt ten przybrałby zupełnie inną skalę.

Serwis ten nie jest też najlepszym miejscem do prowadzenia nowych rozważań dotyczących etymologii nazw własnych. Służy raczej prezentacji obecnego stanu wiedzy. W przypadku nazw niejednoznacznych już samo przedstawienie różnych możliwych interpretacji jest wystarczająco skomplikowane. Szczególnym wyzwaniem staje się opisanie tych onimów, które są odmiennie interpretowane w dotychczasowych opracowaniach. Konieczna staje się prezentacja i ewaluacja takich informacji, które pojawiają się również w różnych tradycyjnych wydaniach leksykonów, dostępnych dla zainteresowanego czytelnika niedysponującego specjalistyczną wiedzą onomastyczną. W związku z powyższym serwis powinien dążyć do przejrzystości i zapewniać przegląd dostępnych zasobów informacji. Przedstawianie nowych danych, których nie znajdzie się w pracach drukowanych, wywołałoby zapewne tylko niepotrzebne zamieszanie.

Pojawia się też pewien aspekt, interesujący z naukowego punktu widzenia, dla którego warunkiem koniecznym byłoby powiększenie bazy nazw własnych. Ich klasyfikacja odbywa się mianowicie z reguły na drodze dedukcji, tzn. na podstawie pewnych aksjomatów albo przyjętych założeń, którym podlega dany zbiór nazw. Przedstawienie w sposób uporządkowany tego, jaką rolę odgrywają w różnych nazwach własnych poszczególne moduły strukturalne (components), prowadzi do semantycznej, a także formalno-morfologicznej klasyfikacji tych nazw, która może odbiegać od dotychczasowych podziałów. Modułowa struktura artykułów hasłowych może dać impuls do nowych badań nad typologią nazw własnych.

4. KOLEJNY PROJEKT — AUDYCJA RADIOWA

Zupełnie przypadkowo, niemal w tym samym czasie, kiedy zainicjowano projekt tworzenia omawianej bazy danych, łżycka redakcja radia publicznego Rundfunk Berlin-Brandenburg rozpoczęła nadawanie audycji o nazwach własnych dla słuchaczy mówiących w języku dolnołużyckim pod tytułem „Der sorbische Namenforscher erklärt” (Serbski mjenjowědnik wujasnijo; pol. Łżycki badacz nazw wyjaśnia). W ramach tej audycji co dwa tygodnie w około dwuminutowym

¹⁵ I dlatego nie jest wyraźnie uwzględniona w wyjaśnieniach (Zschieschang, 2021d).

wystąpieniu prezentowana jest jedna, za każdym razem inna nazwa łużycka. Audycja jest wzorowana na analogicznych formatach emitowanych w mediach niemieckojęzycznych, chociaż ze względów językowych daleko jej do uzyskiwanego przez nie zasięgu.

Za podstawę audycji radiowych nie mogą — jak początkowo sądziłem — służyć zbudowane modułowo artykuły ze stron internetowych, chociaż skierowane są do tej samej grupy odbiorców. Tekst przeznaczony do odczytania podlega zupełnie innym normom stylistycznym niż wygłaszana na antenie pogadanka. W materiałach radiowych mowa jest wprawdzie o nazwach, które można znaleźć w serwisie (albo będzie je tam można znaleźć w przyszłości), a prezentowane treści są oczywiście w dużym stopniu zbieżne, jednak pod względem stosowanych sformułowań znacznie się od siebie różnią.

5. DALsze PERSPEKTYWY

Przedstawiona w artykule baza danych jest stopniowo uzupełniana. Można wykorzystywać przy tym istniejące już moduły strukturalne, chociaż konieczne jest też dodawanie kolejnych. Nie sposób w tej chwili oszacować, ile modułów strukturalnych (tzn. komponentów) będzie ostatecznie potrzebnych, ale należy się spodziewać, że wraz ze wzrostem liczby haseł także struktura modułowa będzie dalej rozbudowywana. Nawet na zaawansowanych etapach pracy mogą wystąpić problemy, na które do tej pory nie zwrócono uwagi. Mowa jest więc o eksperymencie metodologicznym, którego wynik pozostaje w pewnym stopniu otwarty. Niemniej powstający „produkt” musi pozostać przynajmniej przez jakiś czas aktualny w kontekście naukowym i nie może podlegać ciągłym modyfikacjom.

Należy jeszcze podkreślić, że opracowanie opisów etymologicznych o modułowej strukturze nie jest moim głównym zadaniem w Instytucie Łużyckim. Moja praca ma raczej na celu kompleksową inwentaryzację łużyckich nazw własnych przy użyciu narzędzi cyfrowych i przedstawienie ich jako części łużyckiego dziedzictwa kulturowego (Zschieschang, 2021a, 2021b). Wątki onomastyczne powinny być włączone do przyszłych interdyscyplinarnych badań lingwistycznych i kulturoznawczych (por. Zschieschang, 2021c). W dłuższej perspektywie pozwoli to na ukazanie wieloaspektowości nazw własnych. Chodzi tu więc o coś więcej niż tylko modułowo skonstruowane opracowania etymologiczne, które stanowią jedynie element składowy szerszej koncepcji.

LITERATURA

- Bartels, H. (2020). Das niedersorbische Globalkorpus als Ziel einer ganzheitlichen Konzeption zum Aufbau von Textkorpora. *Lětopis*, 67(2), 3–44.
- Bichlmeier, H. (2019). Zu zwei Namen des Tibers: Rumon und Tiberis. *Das Altertum*, 64, 117–128.
- Casemir, K. (2003). *Die Ortsnamen des Landkreises Wolfenbüttel und der Stadt Salzgitter* [= Niedersächsisches Ortsnamenbuch, 3]. Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte.
- Casemir, K. i Ohainski, U. (2007). *Die Ortsnamen des Landkreises Holzminden* [= Niedersächsisches Ortsnamenbuch, 6]. Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte.
- Eichler, E. (1975). *Die Ortsnamen der Niederlausitz*. Bautzen: Domowina-Verlag.
- Eichler, E. (1985–2009). *Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße* (t. 1–4), Bautzen: Domowina-Verlag.
- Eichler, E. i Walther, H. (red.). (2001). *Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen* (t. 3) [= Quellen und Forschungen zur sächsischen Geschichte, 21]. Berlin: Akademie-Verlag.
- Fischer, R.E. (2005). *Die Ortsnamen der Länder Brandenburg und Berlin: Alter — Herkunft — Bedeutung*. Berlin: Bebra Wissenschaft.
- Körner, S. (1993). *Ortsnamenbuch der Niederlausitz* [= Deutsch-Slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte, 36]. Berlin: Akademie-Verlag.
- Muka, E. [= Muka, A.]. (2008). *Słownik dolnosorbiske rěcy a jeje narěcow / Wörterbuch der Nieder-Wendischen Sprache und ihrer Dialekte*. Bd. 3: 1. swójbne měna — 2. městnostne měna — 3. měna pólow a gónow — 4. dopólneña / 1. Familiennamen — 2. Ortsnamen — 3. Flurnamen — 4. Nachträge (Reprint). Bautzen: Domowina-Verlag. <https://sachsen.digital/werkansicht/13572/1> (Praca oryginalnie opublikowana w 1928 r.).
- Szczepańska, J. (2022). Dolnosorbiske mjenja | Niedersorbische Namen — serwis internetowy poświęcony dolnośląskim nazwom własnym. Popularyzacja wiedzy na temat języka mniejszościowego w dwujęzycznym środowisku [Dolnosorbiske mjenja | Niedersorbische Namen — internet service dedicated to Lower Sorbian proper names]. *Onomastica*, 66, 329–340.
- Wauer, S. (2005). *Brandenburgisches Namenbuch*. Cz. 12: *Die Ortsnamen des Kreises Beeskow-Storkow*. Nach Vorarbeiten von K. Müller. Mit einem siedlungsgeschichtlichen Beitrag von K. Kirsch, Stuttgart: Franz Steiner.
- Wenzel, W. (1987–1994). *Studien zu sorbischen Personennamen. Teil 1: Systematische Darstellung, Historisch-Etymologisches Wörterbuch*. Cz. 3: *Namenatlas und Beiträge zur Siedlungsgeschichte*. Bautzen: Domowina-Verlag.
- Wenzel, W. (2004). *Niedersorbische Personennamen aus Kirchenbüchern des 16.–18. Jahrhunderts*. Bautzen: Domowina-Verlag.
- Wenzel, W. (2006). *Niederlausitzer Ortsnamenbuch*. Bautzen: Domowina-Verlag.
- Wenzel, W. (2008). *Oberlausitzer Ortsnamenbuch*. Bautzen: Domowina-Verlag.
- Wenzel, W. (2015). *Atlas niedersorbischer Zunamen*. Bautzen: Domowina-Verlag.
- Wenzel, W. (2020). *Lausitzer Familiennamen slawischen Ursprungs*. Bautzen: Domowina-Verlag (Praca oryginalnie opublikowana w 1999 r.).
- Zschieschang, Ch. (2021a). Die Erforschung sorbischer Flurnamen in der Niederlausitz: Forschungsstand und Perspektiven. *Namenkundliche Informationen*, 113, 323–348.
- Zschieschang, Ch. (2021b). Flurnamenforschung in der sorbischen Lausitz. *Onomastica*, 65, 69–83.
- Zschieschang, Ch. (2021c). Namenforschung und Sorabistik. Potentielle gemeinsame Forschungsfelder. *Lětopis*, 68(2), 74–98.
- Zschieschang, Ch. (2021d). Ortsnamenforschung im digitalen Zeitalter: Einige konzeptionelle Überlegungen. W: K. Dräger, R. Heuser i M. Prinz (red.), *Toponyme: Standortbestimmung und Perspektiven* [= Reihe Germanistische Linguistik, 326] (s. 249–265). Berlin–Boston: De Gruyter.

SUMMARY

ONOMASTICON FOR EVERYONE: ABOUT A MODULARIZED STRUCTURE OF ENTRIES IN THE
DOLNOSERBSKE MJENJA | NIEDERSORBISCHE NAMEN ONLINE SERVICE

A large, diverse database on the Lower Sorbian language comprising several dictionaries, corpora etc. has already existed for several years. This database (www.dolnoserbki.de) is compiled, managed, and supplemented by the Sorbian Institute. It also includes proper names. After establishing detailed, practical information about the grammar of the names (declination), the goal of the next step was to include etymological information. Instead of a scholarly repository of the entire onomastic knowledge about Sorbian names, the aim was to create a bilingual (Lower Sorbian and German) information service for a broader public. However, this requires much more basic information than would be necessary for an onomastician. When, how, and why Sorbian names were coined has to be explained not just in general, but also in connection with individual names. This includes information about the reasons for names, the role of the various suffixes the names were created with, and so on. To compile this extensive information, which not only presents the etymology of the basic morphemes but also full explanations of names, specific text modules were developed for all phenomena and aspects concerning multiple names. For example, an article about one name consists of a specific text about this name along with several of the text modules dealing with, for instance, the suffix and the semantic group to which the name belongs.

Furthermore, Lower Sorbian broadcasting contains a series featuring short explanations of Sorbian settlement names and surnames which runs partly in parallel with the above-mentioned database project.

Keywords: Lower Sorbian, online databases, family names, place-names, lexicography